

**МОВОЮ ВЛАСНИХ ІМЕН:
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЕПОНІМІЯ
В ІНТЕРАЛІНГВІСТИЧНОМУ І МІЖКУЛЬТУРНОМУ
КОНТЕКСТІ**

Метою цієї розвідки є висвітлення теоретичних та методологічних питань, пов'язаних із комплексним описом і аналізом явища епонімії та співвідносних із цим явищем мовних одиниць-епонімів у сучасній українській мові. Підстава для вибору епонімії як об'єкта дослідження лежить не лише в суто науковій, а й у соціокультурній площині: проблематика, зосереджена довкола виникнення й функціонування епонімів у сучасних мовах, становить не лише теоретикомовознавчий, а й ширший суспільний інтерес. Для реалізації поставленої мети видається доцільним залучити до розгляду відомості, що стосуються відповідних явищ та одиниць у межах європейського мовно-культурного ареалу (евентуально і поза його межами), і тих проблем творення й ужитку епонімів у певних різновидах суспільного, зокрема інституціонального дискурсу, які потребують екстралінгвістичного регулювання в тій чи іншій формі. Також вартим аналізу й оцінки є досвід наукового опрацювання відповідного мовного матеріалу не лише вітчизняними фахівцями, а й деінде поза Україною.

Це останнє завдання є істотним, серед іншого, у плані окреслення оптимального обсягу та змісту термінопонять *епонімія* і *епонім* як інструментів мовознавчого аналізу у відповідних сферах. Наразі ж достатньо обмежитися вказівкою, що ми розглядаємо епоніми як вторинні, похідні деономастичні члени того зв'язку між мовними одиницями, яким є епонімія, пор., приміром, укр.

Кропивницький «український драматург і актор» > *Кропивницький* «місто в Україні, назване в його честь», *Дніпро* «річка в Україні» > *Дніпро* «місто в Україні, яке розташоване на цій річці», чи англ. *Psyche* «1. персонаж грецької міфології» > *psyche* «рідновид люстра, який нібито отримав цю назву від картини Рафаеля, що містила зображення міфологічної Психеї у повний зріст» (OED)³⁶⁷.

Наша мета, отже, є двоїстою. З одного боку, вона передбачає визначення набору релевантних критеріїв та рис, що мають братися до уваги при встановленні і подальшому аналізі випадків епонімії. А це у свою чергу вимагає визначити, бодай приблизно, коло проблем, які при цьому можуть виникати, і, якщо це можливо, запропонувати (чи оцінити, якщо такі вже запропоновано) шляхи їх розв'язання.

Оскільки в ширшому науководисциплінарному плані студії з епонімії є складовою частиною ономастичних досліджень, нам потрібно буде показати важливість цих студій для сучасної ономастики. Крім того, для досягнення поставленої перед нами мети необхідно окреслити загальний дериваційний і ономасіологічний потенціал власних імен і подати, принаймні в першому наближенні, типологію мовних одиниць, похідних від онімів або утворених за їхньою допомогою. Ми стисло схарактеризуємо походження і історію термінопоняття *епонімія* (*епонім*), як і сучасні тенденції й альтернативи в його застосуванні, наявні в працях українських і зарубіжних лінгвістів. Нарешті, ми запропонуємо певні параметри для моделі опису й аналізу конкретних випадків епонімії і конкретних епонімів як в окремо взятих мовах, так і в їх міжмовному зіставленні в синхронії та діяхронії³⁶⁸.

Із точки зору ономастичних студій вивчення епонімії можна найзагальнішими чином витлумачити як дослідження того, яким чином *опота propria* вживаються для того, щоби позначати об'єкти і передати значення, що їх вони не передають і не позначають у своєму первинному використанні. Є підстави вважати, що

³⁶⁷ Див. повний список скорочень назв джерел у кінці розвідки.

³⁶⁸ Поп.: Yermolenko S. Linguistic description of eponymy: parameters and problems // Мовознавство. – 2018. – №4. – Р. 10-26.

ономастичні лексеми ще недостатньо вивчаються під цим кутом зору, понадто ж у порівнянні з апелятивною лексикою взагалі і загальними назвами зосібна, хоча необхідність відповідних досліджень наголошувалася вже досить давно³⁶⁹. Традиційно семасіологічні розвідки, об'єктом яких є смислова динаміка і зміни значення, мають справу (передовсім чи виключно) саме з апелятивними одиницями, таким чином поминаючи ті істотні відмінності, які можуть існувати в цьому плані між загальними і власними іменами. Те саме стосується, *mutatis mutandis*, студій, предметом яких є використання пропріативів у словотворі і які в типовому випадку трактують відономастичну деривацію так само, як і відапелятивну, тобто без урахування можливої наявності у кожної із них своїх специфічних рис³⁷⁰.

Тимчасом тема ономасіологічного і дериваційного потенціалу власних назв має, серед інших, також і соціолінгвістичний аспект: клас власних імен і раніше був численним, але в мові сучасного суспільства кількість його складників бурхливо зростає, збільшуючись і само по собі, і стосовно *nomina appellative*, дедалі більше переважаючи їх, чому відповідає і зростання значення їх соціокомунікативної ролі. Як зауважив Ю. О. Карпенко, багаточисленними є не лише «традиційні» оніми (приміром, топоніми, багато з яких мають довгу історію чи навіть древнє походження), але також, і навіть передовсім, сучасні ономастичні утворення, наслідком чого є те, що у мові на одну загальну назву припадає кілька сотень власних³⁷¹. Є всі підстави вважати, що це стрімке розростання класу пропріативів відбувається як через творення первісних нових імен, так і шляхом вторинного розвитку у формі використання онімів як твірних одиниць у слово- і фразеот-

³⁶⁹ Див.: Ковалик І. І. Про ономатизацію, трансономатизацію і деономатизацію // Ковалик І. І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Львів - Івано-Франківськ, 2008. – С. 282 (перевидання праці, що вийшла 1969 р.).

³⁷⁰ Див., напр.: Рибачківська Л.Є. Словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2017. – 24 с

³⁷¹ Карпенко Ю.О. Власні назви // Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. – К., 2007. – С. 84.

воренні, а також й у формі їхньої суто семантичної еволюції. Це диктує необхідність вивчати оніми як у плані їхнього первісного (відапелятивного) творення, так і у плані їхнього подальшого вторинного використання. Виконання цього другого завдання, що є значущим вже саме по собі, може також показати у новому світлі твірні ономастичні одиниці, поглиблюючи наше розуміння їхньої природи і властивостей. Крім того, дослідження вторинної еволюції пропріативів становить інтерес і для термінознавців, адже добре відомо, що термінологічні й номенклатурні одиниці на позначення відкриттів і винаходів, фізіо- й антропогенних об'єктів, суспільних явищ, формул, законів тощо часто утворюються від імен осіб, у той чи інший пов'язаних із ними чи просто суспільно і/або культурно важливих, пор. англ. *Newton's rings* чи *newton* (одиниця сили в системі СІ) (за іменем фізика сера Ісаака (Айзека) Н'ютона), *highmoritis* (від імені англійського лікаря-хірурга Натанієля Гаймора), *Keynesian economy* (від імені економіста Джона Мейнарда Кейнза), фр. *gaullisme* (від імені французького державного діяча генерала Шарля де Голля), укр. *кучмізм* (від імені президента України Леоніда Кучми) тощо.

В Україні мовні одиниці та відношення, що кваліфікуються відповідно як епоніми та епонімія (чи можуть бути підведені під ці категорії), були об'єктом вивчення таких науковців, як Є. С. Отін, М. М. Дзюба, Г. П. Лукаш, Г. М. Коваленко, О. Слоньовська та ін.³⁷² (водночас є і роботи, де подібні деривати не

³⁷² *Отін Є.С.* Конотативна ономастична лексика // *Отін Є.С.* Труды по языкознанию. – Донецьк, 2005. – С. 111-121; *Дзюба М. М.* Епоніми в українській науковій термінології. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Луцьк, 2011. – 18 с.; *Лукаш Г. П.* Український конотонімікон: структура і чинники формування. – Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2011. – 24 с.; *Клименко Г.М.* Trademark names як джерело епонімів в англійській мові // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2013. – Вип. 30. – С. 91-99; *Баркатова Н.А.* Польські епоніми як знаки міжкультурних контактів // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Мат. VI Междунар. науч. конф. 22–23 апр. 2013 г. – Дніпро, 2013. – С. 18-20; *Слоньовська О.* Способи утворення епонімів у процесі міжкультурної комунікації // Укр. полоністика. – 2013. – Вип. 10. – С. 9-13.

отримують спеціального термінологічного виокремлення)³⁷³. Поза межами України ними займалися В. Швайкарт, котрий досліджував їх у романських мовах, а також Е. Делла Стелла, Г. Горнбрух та ін.³⁷⁴ Вторинне переносне вживання власних імен із метою творення ономастичних чи апелятивних одиниць (часом без застосування термінопоняття епонімії) згадується у семасіологічних працях, зокрема тих із них, які присвячені розвиткові значень³⁷⁵, а також в ономастичних студіях³⁷⁶. Окремим різновидом лінгвістичного опрацювання епонімічних лексем є їхнє лексикографічне реєстрація і опис³⁷⁷.

³⁷³ *Лукінова Т.Б.* Ономастика в «Етимологічному словнику української мови» // Студії з ономастики та етимології. 2011-2012. – К., 2012. – С. 141-158. *Приймак О.О.* Відномастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики). – Автореф. дис... канд. філол. наук. – Харків, 2003. – 16 с.

³⁷⁴ *Schweikart W.* Deonomastik. Ableitungen auf der Basis von Eigennamen im Französischen (unter vergleichender Berücksichtigung des Italienischen, Rumänischen und Spanischen). – Tübingen, 1992. – 421 S. ; *La Stella E.* Deonomastica: lo studio dei vocaboli derivati da nomi propri // *Le lingue del mondo.* – 1982. – V. 47. – P. 13-18; *Hornbruch H.* Deonomastika: Adjektivbildungen auf der Basis von Eigennamen in der älteren Überlieferung des Deutschen. – Göttingen, 1996. – 397 S.; *Onomastik und Lexikographie, Deonomastik.* – Tübingen, 2002. – 369 S.; *Fleischer W.* Deonymische Derivation // *Name und Text. Ausgewählte Studien zur Onomastik und Stilistik.* – Tübingen, 1992. – S. 58-66.

³⁷⁵ *Stern, G.* Meaning and change of meaning. – Bloomington, s.a. – P. 295, 317, 321, 328 (з подальшими покликаннями).

³⁷⁶ *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного. – М., 1973.

³⁷⁷ *Отин Е.С.* Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк, 2004. – 412 с.; *Freeman M.S.* A new dictionary of eponyms. – Oxford etc., 1997. – 297 p.; *La Stella E.* Dalie, dedali e damigiane: dal nome proprio al nome comune. Dizionario storico di deonomastica, vocaboli derivati da nomi propri, con le corrispondenti forme francesi, inglesi, spagnole e tedesche. – Bologna, 1990. – 246 p.; *Kopaliński W.* Słownik eponimów, czyli wyrazów odmiennych. – Warszawa, 1996. – 288 s.; *Lebouc G.* 2500 noms propres devenus communs: dictionnaire d'éponymes, antonomases et hypallages. – Waterloo, 2011. – 656 p.; *Martin G.* Dictionnaire des onomastismes québécois : les mots issus de nos noms propres. – Sherbrooke, 2013. – 226 p.; *Рязанцев В. Д.* Имена и названия: Словарь эпонимов: имена собственные, перешедшие в названия; образование терминов и понятий; происхождение имен нарицательных; слова, употребляемые в перенос. смысле. – М., 1998. – 288 с.; *Блау М. Г.* Судь-

Деривація й ужиток епонімів і ті проблеми та питання, які при цьому виникають, привертають увагу не лише лексикографів і мовознавців. Так, професором статистики Чикагського університету Ст. Стіглером було відкрито і сформульовано закон, згідно з яким наукові відкриття ніколи не отримують назву, похідну від імені того, хто насправді вперше здійснив їх (що, однак, не завадило відкривачеві цього закону назвати його своїм власним іменем, пор. англ. англ. Stigler's law)³⁷⁸. У західних країнах інтерес до епонімії і дискусії щодо пов'язаних із нею проблем не обмежуються академічними колами фахівців із ономастики, оскільки, крім аспекту суто наукового, цій проблематиці тут притаманним є ще й економічний та юридичний аспекти, адже творення і застосування епонімів у відповідних сферах промисловості й торгівлі тут регулюються законами, що стосуються інтелектуальної власності, брендингу і неймінгу, торгових марок і комерційних імен³⁷⁹. Приміром, поширеною практикою неймінгу є використання прізвища підприємця у якості торгової марки і комерційного імені, пор. англ. *Ford* «прізвище Генрі Форда (1863–1947), американського виробника автівок, уживане і як позначення виробів заснованої ним компанії; також у переносному значенні» (OED); чи укр. розм. *adidasu* (> *адіку*) «кросівки Адідас» < German *Adidas* «німецька фабрика з виробництва спортивних товарів», найменування, яке є аббревіатурою-акронімом словосполучки *Adi Dassler* (Адольф, чи Аді, Дасслер був німецьким фабрикантом взуття і засновником компанії AG Adidas³⁸⁰). Для деяких різновидів харчо-

ба епонимов. 300 історій походження названий: Словарь-справочник. – М., 2010. – 272 с.; див. також спеціалізований веб-сайт: Deonomastikon: Die Welt der Deonyme. – <http://www.deonym.info>.

³⁷⁸ *Stigler St.* Stigler's law of eponymy // Science and social structure : A festschrift for Robert K. Merton. – New York, 1980. – P. 147-57.

³⁷⁹ *Зимовець Г.В.* Засади мовної політики в галузі неймінгу // Мова і суспільство. – Вип. 4. – 2013. – С. 152-157; *Зимовець Г.В.* Комерційні власні назви в структурі комунікативної ситуації: Права мовної особистості vs вимоги законодавства // Мовні права в сучасному світі : Зб. наук. пр. – Ужгород, 2014. – С. 284-301.

³⁸⁰ Adidas: history. – <http://www.adidas-group.com/en/group/history/>.

вих продуктів і тютюнових виробів звичним є їхнє найменування за місцем їхнього виробництва (англ. territorial designation), пор. ісп. *habanos* «сигари, вироблені в Гавані або (іноді) і в будь-якому іншому місці»³⁸¹, англ. *havana cigars* «гаванські чи кубинські сигари» (OED), і ергонім *Habanos SA* «відділення кубинської державної тютюнової компанії *Cubatabaco*, що керує збутом, рекламою, транспортуванням і експортом кубинських сигар та інших тютюнових виробів у всьому світі»³⁸². Відповідним чином, можливіми є юридичні контрверсії й конфлікти, що мають відношення до позначення продукції стосовно її комерційного джерела чи місця походження, або ж стосуються ексклюзивних прав на використання торгових марок (як словесних, так і несловесних). Наприклад, предметом судового розгляду можуть бути випадки, спричинені перетворенням торгової марки на родове позначення (англ. trademark genericizing, чи genericide): у міру того, як бренд набуває популярності, а продукція, маркована цим брендом, стає дедалі популярнішою й уживанішою, назва цього бренду стає широко поширеною не лише завдяки її використанню в ролі хрема-тоніма (тобто як власної назви серійного виробу), а й через те, що вона має тенденцію апелювати й отримувати узагальнене значення³⁸³, а це, у свою чергу, веде до того, що така назва втрачає свою первісну ексклюзивну референцію, пор. англ. *Hoover* (з великої літери) захищена правом власності назва моделі пилососа (запатентованого в 1927 р.); у широкому сенсі *hoover* (з малої літери) будь-який пилосос. (похідне використання як перехідного дієслова) чистити пилососом моделі Hoover чи (шляхом узагальнення значення) будь-яким пилососом» (OED); пол. *adidas* «1. одиниця спортивного взуття на товстій гумовій підшві; 2. хвороба СНІД» (USJP) (тобто це польське слово вже позначає кросівки будь-якого бренду, не лише вироблені фірмою Адідас),

³⁸¹ Habanos S.A. – https://es.wikipedia.org/wiki/Habanos_S.A.

³⁸² Там само.

³⁸³ Див.: ‘Genericide’: When brands get too big. – <http://www.independent.co.uk/News/business/analysis-and-features/genericide-when-brands-get-too-big-2295428.html>.

zyletka «безпечне лезо для гоління (назване за американським підприємцем К. К. Жіллеттом)» (там само). Українське слово *ксерокс* і його генетичні відповідники в інших мовах позначають будь-які фотокопіювальні машини, не обов'язково лише ті з них, які зроблені корпорацією Херох, а дієслова, похідні від них (такі, як укр. *ксерити*), означають просто «робити фотокопію», і все ж ця корпорація бореться за те, щоби захистити свою торгову марку і запобігти її перетворенню на апелатив із родовим значенням³⁸⁴. Іншим прикладом семантичної генералізації ексклюзивного епоніма і викликаних нею юридичних контроверсій є фр. *champagne / vin de Champagne*. Уживання цього епонімічного еноніма (назви вина) відтопонімного походження (Dauzat, 159) у якості загального найменування є юридично забороненим у деяких країнах³⁸⁵, і через це вино, що виготовлялося і продавалося в колишньому СРСР під назвою «*Советское шампанское*» (чи, українською, «*Радянське шампанське*») у своєму експортному варіанті мало назву «*Советское игристое*». Виступаючи в реєстрах лексикографічних джерел, деякі офіційно зареєстровані словесні торгові марки позначаються саме як такі, зокрема за допомогою знаку ™). Існує також і таке явище, як хремотонімічна мімікрія, що є засобом уникнути судових позовів, спричинених або незаконним привласненням і використанням торгової марки і пов'язаною із цим цілеспрямованою зловмисною дезінформацією покупців, або ж уживанням «чужої» торгової марки у вже усталеному родовому значенні (про це див. детальніше далі).

Звертаючись до питання про доцільність категоріального виокремлення епонімії як різновиду твірного відношення і про визначення місця епонімів серед загальної сукупності одиниць, похідних від власних назв (якщо це лексичні одиниці, утворені шляхом того чи іншого виду деривації), чи сформованих з участю пропріативів (якщо це фразеологічні одиниці), ми виходимо з того, що диференційною рисою, релевантною для цього виокремлення і визначення, є характер того смислового зв'язку, що поєднує епоніми

³⁸⁴ Там само.

³⁸⁵ *Robinson J. The Oxford Companion to Wine. – Oxford, 2006. – P. 150-153.*

із їхнім твірним ономастичним підґрунтям (чи, якщо завгодно, їхньою ономастичною внутрішньою формою), оскільки при відономастичному слово- і фразеотворі такий зв'язок між онімом і похідною одиницею може бути, взагалі кажучи, різним. З одного боку, серед деономастичних похідних є одиниці, семантика яких цілком дослівно відтворює значення твірного пропріатива, до якого «доплюсовуються» семантичні риси словотвірної моделі (у разі словотвору) чи значення інших компонентів (у разі творення сталих сполук), пор. відносний прикметник укр. *київський* (до речі, відсутній, як і інші подібні лексеми, у реєстрі Словника української мови в 11 т.) чи складену назву (фразеологічний онім) *Київський метрополітен*. З іншого боку, є й такі утворення (слова й словосполуки), у яких значення твірної ономастичної одиниці виступає у зміненому вигляді, зазнавши перетлумачення – метафоричного, метонімічного чи ще в інший спосіб. Наслідком цього є те, що семантика новоствореної одиниці є ідіоматичною і фігуративною, а не композитивною (тобто такою, що становить суму значень складників)³⁸⁶: пор., приміром, семантичну різницю між лексемою англ. *Houlihan* «прізвище вигаданої ірландської сім'ї, чие безпутне життя згадувалося в естрадних піснях XVIII ст.; комічний ірландський персонаж» і похідним від неї епонімом *hooligan* «молодий вуличний шибеник; член вуличної банди» (OED); пор. також різницю між онімом укр. *Геракл* «міфічний персонаж, наділений надзвичайною фізичною силою» і похідним апелјативом *геракл* «сильний чоловік потужної фізичної будови», чи між словами укр. *Венера* та *венеричний*; чи між колокаціями *київська вулиця* і *вулиця Київська* (такий годонім є навіть у столиці України), або *палац Франца-Йосифа* (стосовно резиденції Австро-Угорського монарха) і *Земля Франца-Йосифа* (архіпелаг у Північному Льодовитому океані, відкритий австро-угорською експедицією); пор.

³⁸⁶ Про засаду композитивності див.: Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics. – Oxford etc.: Blackwell, 2008. – P. 96; про ідіоматичність у словотворі див., напр.: *Пономаренко В.* Ідіоматичність похідних іменників із загальним похідним значенням «носії ознаки» // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 226-233.

також семантичну різницю між ідентичними онімами у вигаданому словосполученні англ. *Hightmore's Highmore cavity*, що позначає орган у голові Натанієля Гаймора, названий на його ж честь його прізвищем.

Таким чином, зовнішньо ідентичні відонімні одиниці можуть належати і до власних, і загальних імен. Приміром, апелюючи до ад'єктиви укр. *київський* і *празький* є семантично композитивними дериватами, коли вони передають значення «що має відношення до Києва (Праги)». Навпаки, в українській назві популярної у всьому світі страви *котлети (деволяй) по-київськи*, так само, так само, як і в її іномовних відповідниках (напр., англ. *Chicken Kiev*, нім. *Kiewer Kotelett, Kotelett Kiev, Hünchen Kiev*, фр. *poulet à la Kiev, suprême de volaille à la Kiev*, чес. *kievský kotlet*³⁸⁷ тощо), згадка про Київ є практично умовною, оскільки з неї не випливає, що денотатом цієї назви є будь-яка котлета зі пташиного (чи конкретно курячого) м'яса, виготовлена у Києві чи за спеціальним київським приписом, чи те, що рецепт цієї котлети було створено в Києві (чи деінде на території сучасної України чи, перед тим, Російської імперії і СРСР) і названо на честь цього міста. Цікаво відзначити в цьому стосунку, що дефініція складеної назви *chicken Kiev* у сучасній онлайнній версії Оксфордського словника англійської мови, на відміну від попередніх видань, узагалі не містить згадки про Київ (реєстрове *Kyiv* тут тлумачиться як «місто в Росії (а city in Russia)»), а один із наведених прикладів уживання окреслює цю котлету, поряд із борщем (*borsht*), як російську страву («*Russian dish*»). Існує кілька варіантів походження цієї страви, як і її назви (згідно з однією з них, *Chicken Kiev* було створено у США), і це не дивно: для історії культури цілком звичною є ситуація, коли на престижний артефакт чи феномен неясного (ба навіть і цілком ясного) походження претендують одразу більш ніж одна культура і пов'язана з нею традиція, оскільки жодна з них не є схильною поділитися своїм пріоритетом у цьому плані (говорячи ж конкретно про російську культуру, слід додати, що її представники у таких

³⁸⁷ Див.: *Chicken Kiev*. – https://en.wikipedia.org/wiki/Chicken_Kiev as well as its counterparts in the entries in other languages.

випадках дуже неохоче визнають окремішність чи цінність українських культурних внесків і здобутків). Усе це представляє назву *котлети (деволай) по-київськи* як ідіоматичний епонім із непрозорою (чи, точніше, не цілковито прозорою) внутрішньою формою.

Прикметники укр. *київський* і *празький*, ужиті в назвах різновидів тортів, виражають значення, котре є дещо інакшим і складнішим, ніж просто загальне значення стосунку до Києва і Праги. Так, *Київський торт*, звісно, не позначає будь-який торт, що його було зроблено у Києві; ця назва стосується лише тортів, виготовлених (будь-де) згідно з приписом, створеним кондитером І. Петренком на Київській кондитерській фабриці ім. Карла Маркса 1956 р.³⁸⁸ (наскільки можна судити, назва не є зареєстрованою торговою маркою). Відношення *Празького тарту*, чи *тарту «Прага»*, до чеської столиці є ще більш непрямим: цей популярний у колишньому СРСР кондитерський виріб було створено В. М. Гуральником, начальником кондитерського цеху московського ресторану «Прага», але рецепт його не був цілковито оригінальним, оскільки становив варіацію знаменитого віденського *Sachertorte*³⁸⁹ (з точки зору ідеологічно зумовленого ономастикону радянських товарних виробів найменування, що відтворювало назву однієї з «братніх країн народної демократії», було далеко більш прийнятним).

Ці приклади заслуговують на увагу ще й в іншому сенсі. Вираз *котлета по-київськи*, безперечно епонімічний, швидше за все, не може вважатись ономастичною одиницею, що підтверджується його написанням, у якому немає ані великої літери, ані лапок (пор. назву страви пол. *pieczeń rzymska* «страва з яловичого, свинячого чи мішаного фаршу з приправами у вигляді рулету» (USJP), дослівно «римська печеня»), натомість відповідь на питання про належність до апеллятивної чи ономастичної лексики іншого зі згаданих складених найменувань, а саме укр. *Київський торт (торт «Київський», «Київський торт»)*, попри його орфографічну

³⁸⁸ Дзис А.С. Київська кондитерська фабрика «Рошен». – [http://esu.com.ua/_articles.\php?id=11232](http://esu.com.ua/articles.\php?id=11232)

³⁸⁹ Original Zacher-torte. Ein echtes Stück Wien // <https://www.sacher.com/original-sacher-torte/>.

варіативність, видається цілком однозначною. Це зайвий раз нагадує про відсутність жорсткої межі між загальними та власними назвами (особливо вже згаданими вище хремотонімами, які позначають одиниці масового виробу і через це не мають унікальної референції³⁹⁰).

Іншою проблемою, що може постати при експлікації діапазону одиниць, відображених у категорії епоніма, є розрізнення між фразовими (складеними) епонімами та іншими фразеологічними одиницями, утвореними з допомогою власних імен. Однак перш ніж звернутися до цієї конкретної питання, видається доцільним розглянути загальніше питання про те, який сенс вкладається у термін укр. *епонім* і його іномовні когнати, а також у співвідносні з ним термінопозначення. Іншими словами, видається корисним дати тут огляд внутрішньо- та міжмовної полісемії цього терміна, а також і його синонімів.

Як можна побачити з уже наведених прикладів, існують різні типи мовних одиниць, для творення яких використовуються оніми, котрі при цьому зазнають переосмислення свого значення. Також різними є й значення термінів, які походять від гр. ἐπώνυμος < ἐπώνυμαζω «називати, найменовувати»: їхня семантика варіює не лише від мови до мови, але й у межах окремо взятих мов. Словники лінгвістичної термінології непослідовно реєструють їх і можуть також включати інші позначення одиниць та явищ, які відповідають дефініції епонімів та епонімії і через те можуть бути кваліфіковані як такі. Так, приміром, термін укр. *епонім* виступає в роботах українських лінгвістів (приміром, у розвідках М. М. Дзюби та ін.), у яких ідеться про апелювати (а також і номінативні фраземи), здебільшого термінологічні та номенклатурні, що утворені за допомогою власних назв. А проте *епонім* (*епонімія*) відсутній в основному реєстрі Словника української мови в 11 т., її додатковий том подає *епонім* лише як назву, утворену від імені людини (СУМ ДТ, 1, 333), а Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука аналогічним чином трактує його як позначення особи, яка

³⁹⁰ Kosyl Cz. Chrematonimy // Współczesny język polski. – Lublin, 1993. – S. 447-452.

дає чомусь своє ім'я (СІС, 256). Відсутній цей термін також і в уже згаданій енциклопедії української мови, яка водночас має гасла *автономазія* і *деонімія*: перше традиційно тлумачиться, серед іншого, як троп, що полягає у метафоричній заміні загального імені іменем власним міфологічного, історичного чи літературного походження (*крес* «багатій», *донжуан* «зальотник, залицяльник»³⁹¹, а друге (синонімом якого є *апелятивація*) тлумачиться як процес перетворення власної назви на загальну на підставі метафоричної чи метонімічної асоціації: *Кюальник* > мінеральна вода *куяльник*, *Дон-Кіхот* > *донкіхот*)³⁹². У працях Є. С. Отіна та Г. П. Лукаш живляються терміни *конотативні власні імена* і *котоніми*, прикладами яких є, приміром, рос. *Вавилон* «сум'яття; хаос; штовхання; катастрофа» (Отин, 87-88), *Вакул* «шахрай» (там само), укр. *Палестина* «рідна земля», *баунті* «буряковий самогон»³⁹³ (останнє від назви шоколадного батончика з кокосовою начинкою *Баунті*). У студіях вітчизняних лінгвістів зустрічається ще одне термінопоняття, співвідносне з терміном *епонім*: ідеться про категорію прецедентного імені, що виникла як один із наслідків рецепції концепції й самого концепту інтертекстуальності на пострадянському просторі і відображала вторинне стилістично-експресивне чи риторичне використання власних назв, значущих у культурно-історичному сенсі³⁹⁴.

³⁹¹ *Тараненко О.О.* Автономазія // Українська мова : Енциклопедія. – С. 30. Інші словники також наводять цей старий риторичний термін, синонімом якого інколи виступає *метонімія*.

³⁹² *Карпенко Ю.О.* Деонімізація // Українська мова : Енциклопедія. – С. 140; див. також: *Ковалик І. І.* Зазн. пр. – С. 280-282.

³⁹³ *Лукаш Г.П.*, зазн. пр., с. 13; пор. також: *Канна В.Ю.* Структура, функції та лексикографія конотативної топонімії. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2009. – 19 с.

³⁹⁴ *Нахимова Е. А.* Прецедентные онимы в современной российской массовой коммуникации: теория и методика когнитивно-дискурсивного исследования : монографія. Екатеринбург, 2011; *Каламбет Я.* Прецедентні оніми артурівського дискурсу в процесах вторинної номінації // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). – 2014. – Вип. 19. – С. 297–301; *Рослицька М. В.* Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопрагматичний

Російське слово *эпоним* відсутнє і в реєстрі, і в термінологічному показнику Лінгвістичного енциклопедичного словника за ред. В. М. Ярцевої³⁹⁵, хоча виданий перед тим Словник лінгвістичної термінології О. С. Ахманової має це слово (як і слово *антономазия*), визначаючи його як «особа, за якою названо народ або місцевість»³⁹⁶. Згідно зі Словником російської ономастичної термінології Н. В. Подольської, рос. *эпоним* – це «знаменита з певного приводу особа, чиє ім'я використано для створення іншого імені власного, напр., *Ярослав* (князь) > *Ярославль* (місто), або терміна»³⁹⁷. Д. Кристал трактує англ. *эпоним* як ім'я особи, вжите, приміром, на позначення місця (тобто у ролі топоніма) чи винаходу³⁹⁸, а в «Енциклопедії мови і мовознавства» видавництва Ельзевір це слово, відсутнє в реєстрі, тим не менш виступає, як і прикметник *эпонимный*, у тексті кількох статей. Короткий оксфордський словник лінгвістики визначає *эпоним* таким чином: «індивідуальне ім'я, від якого утворений загальний іменник: напр., ім'я ... лорда Сендвіча (*Lord Sandwich*) як твірне щодо *sandwich*. Епонімія становить відношення між ними»³⁹⁹. Оксфордський словник англійської мови (у реєстрі якого є також *эпонимный* і *эпоним*), тлумачить значення даної лексими так: «той, хто дає, чи вважається, що дає, своє ім'я народу, місцю чи інституції; приміром, у греків ті герої, яких уважали за предків чи засновників племен і міст; (перен.) той, чиє ім'я стало синонімом чого-небудь...; (додаток 1993 р.) власне ім'я, вжите у родовому сенсі; у ширшому

потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. ХХ–поч. ХХІ ст.). – Дис.... канд.філол. наук. за спец. 10.02.15 – загальне мовознавство. – Львів, 2018. –231 с.

³⁹⁵ Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 685 с.

³⁹⁶ Ахманова О.С. Словарь лингвистической терминологии. – М., 1969. – С. 528.

³⁹⁷ Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1988. – С. 150-151; у працях Є.Ю.Воякіної виступає термін *эпонимная метафора*, див., напр.: *Воякіна Е. Ю. Onomastic metaphors as means of reflecting the economic reality // Вестник ТГТУ. – 2011. – Т. 17. – № 2. – С. 642-648.*

³⁹⁸ Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics. – Oxford, 2008. – P. 197.

³⁹⁹ Matthews P.H. The concise Oxford dictionary of linguistics. – Oxford, 2003. – P. 116.

сенсі, саме родове ім'я або будь-яка субстантивна сполука з конкретним значенням, яка включає власне ім'я» (OED).

Французькі та франкомовні лінгвісти вживають термін *onomastisme* для позначення процесу творення епонімів⁴⁰⁰. Нім. *Eponym* може застосовуватися до слів, похідних від онімів⁴⁰¹, а також і до власних імен, що виступають у ролі твірної одиниці щодо деоніма (*Deonym*); обидва лексико-семантичні варіанти є вже досить давніми, причому перший із них є давнішим⁴⁰². Слід додати, що вже гр. ἑτώνυμος означав як «той, хто дає своє ім'я», так і «названий чиймсь іменем» (Liddell, 679-680; Дворецкий, 1, 655). Уже згаданий італійський фахівець Е. Делла Стелла є ініціатором напряму студій у романському мовознавстві, званим деономастика (*deonomastica*)

Отже, термін «епонім» є загальноновживаним, серед іншого, відносно лексем і номінативних сполук, які є найменуваннями винаходів, відкриттів, місць, історичних періодів тощо, названих у такий спосіб через їхній зв'язок із певною особою чи просто на честь певної особи. Слід, однак, додати, що в деяких випадках, таких, приміром, як назва гори у Карпатах *Пін Іван*, підстави для саме такого найменування є затемненими, а встановлення мотивації може бути проблематичним, серед іншого, завдяки її характеру: так, В. В. Лучик зазначає, що цей позірно епонімічний топонім насправді виник завдяки паронімічній реінтерпретації давньої румунської назви цієї гори (Лучик, 378). Аналогічним чином, є підстави припускати, що номенклатурна одиниця народної медицини на позначення діареї укр. *швидка* (чи *дрібна*) *Настя*, поставши унаслідок міфологічно зумовленої персоніфікації цієї недуги як жіночої людиноподібної істоти, водночас є дериваційно пов'язаною з іменем *Настя* завдяки певній фонетичній подібності

⁴⁰⁰ Boulanger J.-E., Cormier M.C. Le nom propre dans l'espace dictionnaire général // Études de métalexigraphie. – Tübingen, 2001. – P. 9.

⁴⁰¹ Karenberg A. Medizinhistorisch-sprachgeschichtliche Anmerkungen zu mythologischen Namen im modernen medizinischen Fachwortschatz // Würzburger medizinhistorische Mitteilungen. – 2002. – Bd 21. – S. 18.

⁴⁰² Schweickard W. Зазн. пр. – S. 4.

між ним і словом укр. *пронос* (*понос*) на позначення діареї (СУМ, 8, 175, 244) (далі ми ще повернемося до питання мотивації епонімічного зв'язку).

Подібний, а водночас й істотно відмінний різновид номінативних фразем з онімом у їхньому складі репрезентують відповідні одиниці з розряду крилатих виразів (чи, як їх називає Л. П. Дядечко, ептонімів⁴⁰³), таких, як укр. *дамоклів меч* «вислів, що означає постійну небезпеку (з давньогрецької легенди про Дамокла, над яким під час бенкету повісили на волосині гострий меч)» (СУМ, 2, 210) і под. Структурно більш-менш подібні до наукових чи технічних епонімічних словосполук (таких, як фізичні терміни укр. *Торічеллієва пустота* чи *море Дірака*), вони відрізняються від них своєю мотивацією, а також і стилістичними конотаціями: у їхній основі лежить згадка про постаті і сюжети з міфології, історії та літератури, і завдяки саме такій згадці вони позначають певні ситуації, які також можна було б позначити дослівно і стилістично нейтральним чином.

Крім того, існують фразові (складені) ергоніми (тобто назви організацій, установ і підприємств) із власними іменами в їхньому складі, вжитими або почасти (поряд із об'єктивною мотивацією), або цілковито з гонорифікативною та / чи комеморативною функцією – для того, щоби підкреслити сакальну, ідеологічну чи соціокультурну значущість і престиж денотата такої сполуки⁴⁰⁴, пор. до- і післяреволюційні назви історично того самого вишу: рос. *Императорский университет Св. Владимира* і укр. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (зображення колишнього священного патрона закладу фігурує на сучасній емблемі університету). У інших випадках мета вживання власного імені як, чи як частини, ергоніма (чи хрематоніма) може бути істотно відмінною, але також продиктованою прагматичними міркуваннями, пов'язаними із (реально чи гадано) сугестивним

⁴⁰³ Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. – Київ, 2002. – С. 140-141.

⁴⁰⁴ Зимовец Г.В. Мотивационные признаки коммеморативных эргонимов Украины // Язык. Текст. Дискурс. – 2013. – Вып. 11. – С. 378-387.

характером твірного оніма., пор. назви львівських закладів харчування, що мають у собі ім'я власне (*У пані Стефці, Тралі Валі Піноккіо, Mons Pius, New York Street Pizza, Біля Діани на Ринку, Голодний Микола*), чи становлять складене власне найменування, ужите у вторинному, але також пропріативному сенсі (*Високий Замок, Древня Русь*); пор. також назву драми-феєрії Лесі Українки «*Лісова пісня*» і похідні від неї назви шоколадних цукерок і кондитерської крамниці, яка певний час існувала у Києві, або друге ім'я В. А. Моцарта, *Amadeus*, використане у словосполучі *Servus Amadeus*, назві купажної кави бренду *Blasercafé*, що, разом із традиційним віденським вітанням, має викликати у потенційного споживача асоціації, пов'язані з традиційним уявленням про австрійську столицю як про місто, славне своєю кавою і кав'ярнями із властивою їм атмосферою.

Видається цілком природним і доцільним кваліфікувати всі такі утворення як випадки епонімії. Існують, проте, ще й інші різновиди фразем, які містять у своєму складі так чи інакше перетлумачений онім, такі, як ідіоми (пол. *Bismark w spódnicy* «енергійна і владна жінка»⁴⁰⁵, *pisuj (pisać) na Berdyczów* – вираз, що передає небажання мати справу з чимось (НКРР, 1, 75) (уживається також стосовно листа із неправильною чи приблизною адресою), прислів'я (укр. *Казала Настя, як удасться, у якому рима видається єдиним підставою для використання даного імені в неозначено- (чи узагальнено-) особовому сенсі; Нате і мій глек на капуста, щоб і я була Химка*, де вибір антропоніма здається випадковим чи зумовленим неясними конотаціями); також пор. *У Варвари так і ніч уворвали* (Номис, 62) і *Не савій, не варварій, бо Сава савив і варварив, а сам босий ходив* (ор: *Варвара варила, а Сава савила, а обоє босі ходили*)⁴⁰⁶, перше з яких передає зміст вторинного православно-християнського міфа, що пояснює зміну відносної довжини дня і ночі, а друге іронічним чином згадує про традиційні

⁴⁰⁵ *Кравчук А.М.* Польська фразеологія з ономастичним компонентом. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1999. – С. 10.

⁴⁰⁶ *Шмайда М.* Зимові свята (з календарної обрядовості) // Нове життя. – 1992. – № 50. – С.5.

заборони на виконання тих чи інших видів домашніх робіт у дні поминання зазначених святих; нарешті, пор. усталені порівняння, такі як укр. *налигався як Мартин мила* (ЛІССУ), і мовленнєві формули (укр. *крути, Гаврило «іди, рухайся», з Богом, Парасю*). Чи відносити ці фразеологічні різновиди до епонімів – питання радше дефініції, аніж дискусії (наскільки можна судити, фразеологи, досліджуючи подібні одиниці і навіть відзначаючи випадки апелювання до онімів⁴⁰⁷, зокрема антропонімів, у внутрішньофразеологічному контексті, не кваліфікують такі випадки як приклади епонімії). Звісно, усі щойно наведені типи фразем не належать до номінативних сполук, але, з іншого боку, серед лексичних відонімних утворень, що виникли внаслідок переосмислення твірної одиниці, є й такі, що належать до т. зв. предикативних частин мови, пор. укр. *змикитити* «зрозуміти, додуматися; вдаввшись до хитрощів, обману, не виконати обіцянки» [СУМ, 3, 618], *jacobean* «такий, що відноситься до часів владарювання Якова I в Англії; (архітект.) окреслення стилю, що панував в Англії на поч.. XVII ст. і поєднував в собі риси дуже пізньої готики з домішкою стилю Антоніо Палладіо» (OED). У кожному разі видається корисним зіставлення усіх типів фразем з ономастичним компонентом із метою встановлення подібностей і розбіжностей між ними. При цьому доцільно розглядати епоніми, у тому числі і фразеологічні, як т. зв. природний (тобто не як строго диз'юнктивний) клас, котрий характеризується не однорідним розподілом визначальних рис, а, радше, розмитими категоріальними межами між ним та іншими класами лексичних та фразеологічних одиниць.

Звертаючись тепер до питання про параметри, за якими має здійснюватися опис та аналіз явища епонімії, слід одразу зазначити, що внаслідок комплексного і навіть різноманітного характеру епонімії як мовного явища порядок, у якому тут висвітлюються аспекти цього явища і можливі підходи до їхнього виділення і опрацювання, є до певної міри довільним. У кожному разі видається

⁴⁰⁷ Пор. також: *Мороз О.А.* Фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2002. – С. 2, 9.

доцільним, розпочинаючи розгляд цієї проблематики, ще раз підкреслити, що епонімія у своїй суті становить генетичний і, отже, динамічний зв'язок між твірною одиницею та похідним від неї утворенням, зв'язок, що відноситься до еволюційного, діахронічного виміру мовної системи і через це може бути локалізованим у часі і просторі. Після свого виникнення індивідуальні відношення епонімії можуть тривати, залишаючись прозорими (хоча інколи і дещо неясними), або ж вони можуть припинити своє існування в синхронії, і тоді їхня мотивація і навіть саме існування можна встановити лише шляхом історико-етимологічного аналізу, пор. укр. *франт* «підкреслено модно одягнений чоловік, чепурун» < пол. *frant* «проноза, пролаза» < чес. заст. *frant, franta* «блазень, навіжений» < чес. *Franta* < *František* (лікар із Пльзеня Ян Франта (Jan Franta, XVI в.) був відомий відповідною вдачею) (ЕСУМ, 5, 127) чи укр. *фрицувати* «муштрувати, дрисерувати» < пол. *frycować* «глузувати з новачка» < *fryc* «новачок, початківець» < нім. *Fritz*, деминутив антропоніма *Friedrich* (там само, 132)⁴⁰⁸. Поза цими двома можливостями епонімії не існує.

Відповідним чином, випадки епонімії в окремо взятій мові можна описувати з точки зору їхнього походження: чи епоніми є запозиченими, чи, навпаки, генетично автохтонними, як укр. *Іван* «селяк, неотесана особа» чи *змикитити* «зрозуміти», похідні від антропонімів укр. *Іван* і *Микита* (там само). Наявність питомого твірного оніма, звісно, не виключає наявності можливих міжмовних паралелей із подальшим питанням про їхнє генетичне підґрунтя.

Кваліфікація епоніма як запозичення (лексичного чи фразеологічного) передбачає встановлення мови-джерела, а також, звісно, і екстралінгвістичної мотивації, що лягла в основу епонімічно-дериваційного відношення⁴⁰⁹. Перший аспект потенціально може

⁴⁰⁸ Див. також: *Лукінова Т.Б.* Ономастика в «Етимологічному словнику української мови» // Студії з ономастики та етимології. 2011-2012. – К., 2012. – С. 147-158.

⁴⁰⁹ Пор.: *Приймак О.О.* Відономастичні одиниці у складі кулінарних термінів // Іншомовні елементи в ономастиці України. Матеріали наукового семінару 12-13 вересня 2001 р.– К., 2001. – С. 80-84.

виявитися особливо істотним у разі афіксальних похідних, пор. англ. *French bougainvillea*, запозичене з французької позначення вічнозеленої рослини, названої так на честь графа Луї-Антуана де Бугенвіля, французького мореплавця і дослідника не пізніше ніж 1789 р.⁴¹⁰; назву було утворено як латинський субстантив першої відміни на *-a*. Співвіднесення епоніма з певною мовою (чи мовами, як у даному випадку) і локалізація відповідного первісного епонімічного зв'язку в часі та просторі дозволяє проаналізувати останній у рамках властивих мові (мовам) словотвірних парадигм і водночас у екстралінгвістичному контексті його виникнення. Водночас цей же приклад свідчить, що подібні мовні та позамовні атрибуції не завжди є однозначними та не обов'язково відповідають одна одній. Справді, існують епоніми, із самого початку призначені для міжнародного вжитку в ролі технічних чи номенклатурних термінів (пор. назви одиниць вимірювання укр. *ньютон*, *ампер*, *герц* тощо та їхні іншомовні відповідники), котрі можуть бути сформовані з використанням латинських та грецьких складників носіями зовсім інших мов, як, напр., *polonium*, назва хімічного елементу, створена його відкривачами Марією Склодовською-Кюрі та П'єром Кюрі 1898 р. у Парижі як латинський іменник середнього роду від твірного *Polonia*, латинської назви Польщі – батьківщини М. Склодовської-Кюрі (ЕВ).

Ці випадки у свою чергу вказують на деякі інші аспекти опису епонімії. Один із них стосується способу творення епонімічної одиниці. Цей спосіб є, узагалі кажучи, різним у залежності від того, чи йдеться про слово, чи про словосполуку; однак і те, і те може виникнути шляхом суто семантичної еволюції, напр. пол. *Eldorado* (з ісп. *el dorado* «позолочений») 1. (історичн.) «міфічна країна, за переказами, багата на золото»; 2. *eldorado* (книжк., переносн.) «багата країна, щаслива земля, земля обітована» (USJP); укр. *гордіїв вузол* «про складне переплетення обставин, про заплутані питання» (СУМ, 2, 210) (вираз містить алюзію до грецького міфу); рос. *Ликовая дама*, назва спершу повісті О. С. Пушкіна, потім опери П. І. Чайковського за цією повістю і, нарешті, назва

⁴¹⁰ Bougainvillea. – <https://en.wikipedia.org/wiki/Bougainvillea>.

шоколадних цукерок. Водночас слід згадати і про випадки, де, з одного боку, еліпсис, а з іншого, образна зміна значення (конкретніше, метонімія, як у подальших прикладах) можуть мати подібні чи й спільні наслідки, пор. значення, що його виражає топонім *Yalta* (укр. *Ялта* «місто у Криму»), виступаючи у складі словосполучення англ. *the Yalta Memorial* «пам'ятник у Лондоні на честь людей, які стали переміщеними особами внаслідок рішень Ялтинської конференції 1945 р.»; чи значення рос. *Женева* у словосполучі рос. *дух Женеви* «тимчасове потепління у міжнародних відносинах під час холодної війни, що знайшло свій вираз у зустрічі лідерів чотирьох держав, СРСР, США, Великої Британії та Франції, 1955 р. у Женеві, вперше після закінчення Другої світової війни»⁴¹¹; чи значення топоніма *Рейкьявік* у назві інтернет-публікації рос. *Ракурс. После Рейкьявика*, де йшлося про матч збірних Ісландії та України в цьому місті. У всіх трьох прикладах урбаноніми (*Yalta*, *Женева*, *Рейкьявік*) виступають як назви певних подій, що відбулися у цих містах. Іншим типовим випадком еліптичної заміни є та, коли замість багатокomпонентної назви літературного твору виступає один із її компонентів (який може бути онімом), пор. *Don Quijote* чи *Hamlet*, а також їхні іншомовні відповідники, котрі регулярно вживаються замість повних назв творів – роману М.Сервантеса «*El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*» і п'єси В. Шекспіра «*The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*»); додамо, що іншим вторинним застосуванням імені цього шекспірівського персонажу англ. *Hamlet* є його вживання на позначення неспокійної, нерішучої чи капризної особи (OED).

Цей тип ужитку онімів слід, проте, відрізнити від інших випадків епонімії, коли, приміром, міста чи інші місця певних історичних подій стають символами, а їхні назви вбирають у себе відповідні символічні сенси і конотації за принципом метонімії («місце події» > «сама подія») і метафори («певна подія» > «будь-яка аналогічна подія»), пор. приклади з дисертаційного дослідження Н. Т. Акульшиної англ. *Hiroshima* «застосування ядерної зброї

⁴¹¹ Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А. Исторический словарь. – М., 2012. – С. 172.

проти великого населеного пункту»; *Dunkirk* «евакуації морем великої групи військ після відступу»; *Dien Bien Phu* «знищення гарнізону оточеного вузла спротиву»; *Verdun* «непрístupна фортеця»; *Cannae* «цілковитий розгром великої групи військ шляхом їх оточення»; *Pearl Harbor* «несподіваний напад»⁴¹².

Крім суто семантичної деривації, лексичні епоніми можуть утворюватися і за допомогою формальних засобів, таких, як уже згадана афіксація (пор. пол. *chopinista* «піаніст, який спеціалізується на виконанні творів Шопена; дослідник життя і творчості Шопена» (USJP), укр. розм.. *франківець* «актор Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка у Києві»), *Олександрія*, українське місто, назване 1784 р. на честь Олександра, сина російського імператора Павла I; первісна назва цього населеного пункту була *Усовка* за козаком на прізвище *Ус*, який заснував тут зимівник (Лучик, 360) та / або композиція (пор. назви міст укр. *Старокостянтинів* та *Івано-Франківськ*). Також епоніми можуть поставати шляхом усічення основи (апокопи), як рос. *затрапез* «різновид дешевої матерії» < *Затрапезников*, фабрикант, який виробляв таку матерію (Фасмер, 2, 83), лексикалізації, напр. англ. *Jack-in-the-box* «різновид феєрверку; різновид іграшки» (OED) чи *Jack-o-the-lantern* «нічний вартівник із ліхтарем; блукаючий вогник» (OED) і компресії усталеної словосполучки з онімом у її складі (укр. *євстахіїт* < *запалення євстахієвої труби*).

Утворення лексичних і фразових епонімів у неймінгу може мати своєю метою те, що можна окреслити як хремотонімічну мімікрію⁴¹³, тобто цілеспрямоване формування таких назв промислових виробів, які є дуже подібними до назв ексклюзивних і престижних брендів, але водночас і не є цілковито ідентичними їм, cf. *Ericsson vs. Erisson* (останнє є російською торгівельною

⁴¹² See: Акульшина Н. Т. Сучасна військова термінологія: когнітивно-прагматичні виміри (на матеріалі перської, української та англійської мов): Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2016. – С. 104.

⁴¹³ Єрмоленко С.С., Зимовець Г.В. Деякі теоретичні та методологічні проблеми дослідження мотивації внутрішньої форми ергонімів // Акцентологія. Етимологія. Семантика : Зб. пр. до ювілею акад. В. Г. Склярєнка. – К., 2012. – С. 742.

маркою), *Neskafe* vs. *Neckafe*, парфуми *Light blue* (бренду Dolce e Gabbana) vs. *Blue flight* (ці останні продаються у коробці того ж кольору, що і перші), шоколадні батончики *Nuts* vs. *Nuss* (обгортка останнього відтворює кольорову гаму обгортки оригінального виробу компанії *Nestlé*); українська торгова марка лінійки різновидів мила «Диво» фонетично є близькою англ. *Dove* – комерційній назві косметичних товарів (у тому числі й мила) компанії Unilever. Ця практика недобросовісного неймінгу, розрахована на легковірних і некомпетентних покупців, експлуатує тенденцію «наївного» людського співгосприйняття оцінювати як істотно подібні чи тождні ті речі, що є подібними за виглядом чи назвою⁴¹⁴.

Опис відношень епонімії має також включати параметри, які стосуються їх твірних і похідних складників. Перші можуть оцінюватися з точки зору більшої чи меншої дериваційної активності, тобто з огляду на чисельність одиниць, утворених від них. Одні власні назви можуть мати лише один похідний від них епонім (напр., фр. *poubelle* «бак на сміття» < *Poubelle* «французький державний префект, який запровадив обов'язкове використання таких баків із 15.01.1884» (Dauzat, 578), натомість інші мають більш чи менш численні паралельні, чи, точніше, ірадіативні епонімічні похідні. Такі ірадіативні утворення можуть базуватися на тій самій екстралінгвістичній мотивації, пор. незчисленні назви радянських установ, закладів, вулиць і площ тощо, названих на честь В. І. Леніна. Але подібні ірадіативні епонімічні відношення можуть включати множинну семантичну реінтерпретацію твірного оніма, напр., реєстр Оксфордського словника англійської мови налічує 15 одиниць *jack*, похідних від антропоніма *Jack*. Уже згаданий словник конотативних імен Є. С. Отіна містить численні похідні, семантичні та інші, від імені рос. *Иван* (*Ваня*) (Отин 152-176), пор. також пол. розм. груб. *zaiwaniac* «робити щось із запалом чи розмахом», *zaiwanić*. «вкрасти» (< ім'я рос. *Иван*) (USJP), римовану назву іграшки укр. *Иван-покиван* (СУМ, 4, 9) і її синонім *Иван-киванець* (там само) та назви рослин і тварин укр. *Иван-чай*,

⁴¹⁴ Див: Єрмоленко С.С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць. – К., 2006. – С. 29-65.

(там само) *Іван-зілля, Іванова мушка, Іванок, Іванчик золотий, Івасик* (Грінченко, 2, 195), і ще такий приклад уживання імені укр. *Іван* в апелятивному сенсі «проста людина», не зареєстрованому в жодному з двох згаданих вище словників: *Багато в нас любителів грать на фортеп'яна, А як треба тягти його, то кличуть Івана* (П.Глазовий. Сердитий монолог).

Сукупність одиниць, від яких утворені епоніми, можна класифікувати, поділяючи її на групи у відповідності з більш чи менш конкретними ідеографічними категоріями пропріативів, з можливими подальшими узагальненнями щодо відносної епонімотвірної активності різних категорій і субкатегорій.

Можна вказати на декілька параметрів, які можуть бути застосовані щодо похідних членів епонімічних відношень, тобто щодо самих епонімів: перш за все, їх можна схарактеризувати як належні до загальних чи власних найменувань (включаючи сюди й фразові найменування). Водночас слід узяти до уваги, що, як уже було згадано, поміж апелятивних епонімів можна зустріти й слова, які відносяться до т. зв. предикативних частин мови: приміром, крім уже згаданих епонімічних дієслів, таких, як укр. *микитити*, пор. також okazionalizm фр. *macker* – дієслово, похідне від прізвища австрійського фельдмаршала Мака (*Karl Mack von Leiberich*), що його утворив для жарту один із персонажів роману Л. М. Толстого «Війна і мир»: *Ce n'est ni trahison, ni lacheté, ni bêtise; c'est comme à Ulm...c'est du Mack. Nous sommes mackés.* Є також епонімічні прикметники, такі, як англ. *Euro* «європейський, особливо пов'язаний із Європейським Союзом» (LDCE) чи *jacobethan* «про витвір мистецтва: який виявляє сполучення рис елізаветинського стилю та стилю епохи англійського короля Якова І» (OED). Епітет рос. *онегинский*, який окреслює бакенбарди Шполянського, персонажа роману М. О. Булгакова «Біла гвардія» (*черные онегинские баки*), виражає не присвійне значення «властивий Євгенію Онегину», а описує волосся на обличчі булгаковського персонажа, імпліцитно порівнюючи його з бакенбардами героя віршованого роману О. С. Пушкіна, якими вони виступають у певній ілюстрації до цього твору або, ймовірно, які мав оперний співак, що

виконував роль Онегіна в однойменній опері П. І. Чайковського. Рос. *ніколаєвська шинель* позначає певний різновид верхнього чоловічого вбрання, який носили у XIX ст. спершу офіцери у війську, потім чиновники і дворяни (Беловинский, 417; Елистратов, 328), і через це прикметник *ніколаєвський*, вжитий у цій сполуці, наскільки можна судити, не стосується безпосередньо російського імператора Миколи I та / чи часу його царювання тощо, а виражає натомість риси покрою і матеріалу такої шинелі.

Виходячи з їхньої денотативної семантики, епоніми можна класифікувати, розподіляючи їх на ідеографічні чи лексико-тематичні групи з більш чи менш узагальненим семантичним маркером (тобто окреслювані більш чи менш загальним концептом), напр., назви артефактів, назви місцевостей або імена осіб, найменування інституцій тощо, які далі можуть розподілятися на угруповання ще конкретнішого смислового характеру (пор., приміром, список різноманітних епонімічних категорій, який подає англomовна Вікіпедія: *Adages, Adjectives, Asteroids, Astronomical objects, Cartoon characters, Chemical elements, Colleges and universities Companies, Diseases, Foods, Human anatomical parts, Ideologies, Inventions, Mathematical theorems, Medical signs, Medical treatments, Minerals, Observations, Places and political entities, Prizes, awards and medals, Scientific constants, Scientific equations, Scientific laws, Scientific phenomena, Scientific units, Sports terms, Surgical procedures, Tests, Trademarks or brand names*⁴¹⁵.

Параметр, який має відношення і до твірного оніма, і до похідного від нього епоніма, – це семантичний перехід від першого до другого, а також екстралінгвістична мотивація, яка лежить у його підґрунті. Встановлення цієї мотивації дозволяє, перш за все, співвіднести даний випадок епонімічного зв'язку з тим чи іншим із найзагальніших типів зміни значення (таких, як метафора, метонімія, можливо, і інші, маргінальні, типи, див. далі), а потім, шляхом порівняння різних епонімів, встановити властиві їм конкретні моделі смислового розвитку, такі як «місцевість > продукт харчування», а в їх межах – іще конкретніші, приміром, «місцевість >

⁴¹⁵ Eponym. – <https://en.wikipedia.org/wiki/Eponym>.

марка вина (сиру, тютюну тощо)» «міфологічний чи літературний персонаж > внутрішня чи зовнішня риса людини, її вдачі чи поведінки, напр., краса, мудрість чи мужність», «культурне, історичне чи міфологічне явище, подія, об'єкт чи ситуація > щось подібне у житті індивіда, суспільства чи країни»⁴¹⁶.

Слід мати на увазі, що встановлення як відносин епонімії між мовними одиницями, так і екстралінгвістичної мотивації, на яку ці відносини спираються, може становити певні проблеми. Так, М. Фасмер генетично пов'язував рос. *малиновий* (вжите у колокації *малиновий звон* «мелодійний дзвін») із рос. *малина*, очевидно, через властиві останній лексемі позитивно марковані конотації солодкого смаку, задоволення, святкового настрою (пор. вираз рос. *не жизнь, а малина; житье малиновое*) і под. (Фасмер, 2, 563), однак не менш, якщо навіть не більш, вірогідною (і водночас такою, що не обов'язково виключає перше пояснення) є етимологія, яка виводить походження цього виразу з бельгійським містом *Малін* (*Malines*, нідерл. *Michelen*) (СРФИЭС, 206), історичний центр виготовлення карильйонів, також славний своїм собором св. Румболда (Ромуальда) із його найвідомішим у світі карильйоном (ЕВ). Позірна самоочевидність епонімічного відношення може потенційно вести до хибних висновків: так, англ. *Panama (hat)* «хибне найменування капелюхів, виготовлених із молодих листів рослини «безкореневий пандан» тропічної Південної Америки; зараз часто у стосунку до інших подібних капелюхів» (OED), укр. *панама* «літній капелюх з широкими крисами, плетений або зшитий з тканини» (СУМ, 6, 42) за походженням пов'язані із Республікою Панама, однак, всупереч типовій моделі епонімічної еволюції семантики, не через те, що подібні капелюхи найперше стали виготовлятися саме там, а через те, що ці головні убори еквадорського виробництва саме через Панаму експортувались далі до різних інших країн і пунктів призначення⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Cf. *Stern G.* Зазн. пр. – Р. 295; *Лукінова Т.Б.* Зазн. пр. – С. 147-156.

⁴¹⁷ *The complete panama hat history.* – <https://ultrafino.com/blogs/articles/the-complete-panama-hat-history>.

Особливо проблематичним може бути встановлення мотивації епонімів, утворених від імен людей. Приміром, не викликає жодного сумніву, що назва бренду німецьких автівок *Mercedes* походить від іспанського жіночого імені *Mercedes*, яке у свою чергу генетично пов'язане з одним із католицьких найменувань Діви Марії *Maria de las Mercedes*; водночас історія того, як дане ім'я стало назвою автомобілів, продовжує бути оточеною легендами. У кожному разі, згідно з офіційною версією, *Mercédès* було іменем дочки Еміля Єллінека, австрійського дипломата і бізнесмена, який співпрацював із компанією Даймлер і спершу назвав цим іменем автомобільний двигун, а згодом і модель автівки⁴¹⁸. Це свідчить, що підстави для вибору власного імені як твірної одиниці для творення епоніма можуть бути досить суб'єктивними й узагалі ускладненими, унаслідок чого встановлення мотивації подібних випадків може виявитися кропітким, трудомістким і тривалим, і водночас таким, що не гарантує переконливого результату, – або через відсутність потрібних даних і свідчень, або ж унаслідок того, що мотивація може бути настільки суб'єктивною та / чи випадковою, що через це її неможливо відновити шляхом умовиводу із певних загальних засад, пор. згадку П. Вістенгофа про те, що служників у московських трактирах, завданням яких було гасити свічки й замикати двері опівночі, через невідому причину називали іменем шекспірівського героя *Отелло*⁴¹⁹. Знаходження етимології таких епонімів ще більш ускладнюється в разі наявності у твірному імені кількох ірадиативних твірних епонімів, приміром, стаття *john* в Оксфордському словникові англійської мови вирізняє численні апелятивні похідні різновиди цього імені, які воно виражає або ж автономно, або ж у складі колокацій, і ці значення за всіма ознаками є незалежними одні від одних (крім того, реєстр включає ще кілька виразів із *John* та *johnnie*). Водночас у деяких

⁴¹⁸ The history behind the Mercedes Benz Brand and the three-pointed star. – http://www.emercede-desbenz.com/Apr08/17_001109_The_History_Behind_The_Mercedes_Benz_Brand_And_The_Three_Pointed_Star.html

⁴¹⁹ *Вистенгоф П.Ф.* Очерки московской жизни // Москва в очерках 40-х годов XIX в. – М., 2000. – С. 62.

лексикографічних традиціях існує тенденція не згадувати у словникових описах про вторинні «конотативні» значення власних імен, головно антропонімів, очевидно, через розмитий асоціативний характер таких значень.

Слід зазначити, що зіставлення подібних значень у імен в межах однієї мови або в імен-когнатів різних мов може виявити випадки паралелізму в їхньому семантичному розвитку, які можна оцінювати як взаємно незалежну конвергентну еволюцію, а не як запозичення. Так, у своєму словнику Є. С. Отін зареєстрував, поряд із іншим стилістично відзначеними семантичними варіантами рос. *Ванька*, позначення дешевого сезонного візника і також словосполучення *ванька-взводный* «командир взводу» (пор. також у романі О. Гончара «Прапороносці»: *Ти також ванькою-взводним?*); це останнє вживання можна порівняти з властивим американському військовому сленгу виразом *second john* «другий лейтенант (військове звання)» (APBC 737), де виступає антропонім *john*, генетично тотожний рос. *Иван (Ванька)*.

І. С. Божко вказує на існування давньої традиції асоціювати певні професії з іменами людей, які потім виступають у фразеологічних найменуваннях осіб за відповідним фахом (пор. такі позначення ката, як нім. *Meister Hans* та англ. *Jack Ketch*)⁴²⁰; проте вона не згадує про певні конкретні причини, які можуть лежати у підставі виникнення подібних асоціацій. Можна припускати, що антропонім може перетворюватись на апелятивну лексему або принаймні набувати більш чи менш визначених конотацій шляхом т. зв. семантичного зараження, тобто вбираючи в себе семантичні риси мовних одиниць, із якими цей антропонім сумісно виступає у спільному контексті, напр., всередині фразеологічної одиниці, такої, як римована фразема рос. *Машиа-растеряшиа*, пор. рос. ірон. *Машиа* «обмежена, недалеко дівчина чи жінка» (Отин, 234), або нім. *der deutsche Michel* «обмежений німецький бургер»,

⁴²⁰ Божко І.С. Семантика антропоніма у складі фразеологічної одиниці: співставлення на матеріалі української, російської, французької, англійської та німецької мов // Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти : Зб. наук. праць. – 2010. – Вип.2. – С. 9-10.

пор. нім. пейор. *Michel* «пересічний німець»⁴²¹. Це також може відбуватись через неодноразове референційне співвіднесення з позначуванним, з яким пов'язуються відповідні асоціації. Наприклад, Т. Н. Кондрат'єва доводить у своїй розвідці, що одне з апеллативних значень рос. *Алёша (Алёша, Алёшка)* «хвалько» постало, оскільки в Росії день св. Олексія, чоловіка Божого припадав на 18-е березня і через це став асоціюватись із сезонними поведками риб («когда рыба со стана уходит» і «щука хвостом лед разбивает»), а відтак ім'я священного патрона цієї дати стало розмовним іменням рибалок, які у стереотиповому уявленні про них полюбують хвалитися своїми успіхами⁴²².

У словнику Є. С. Отіна наводяться також кілька одиниць, згрупованих довкола імені рос. *Егор*, у тому числі і дієслово *егорить*, прикметник *егороватый*, а також і дві ідіоми, *Егора запровалять* та *Егора навесить*, причому всі вони поділяють семантичну рису «обманювати, займатися шахрайством». В. А. Успенский, досліджуючи походження і семантику дієслів рос. *объегорить*, *обмикулить*, *обмишулить*, *подкузьмить*, дійшов висновку про їхній дериваційно-генетичний зв'язок із іменами відповідних святих і пояснював виникнення у цих вербативів далеких від святості значень тим, що у цих останніх знайшли своє відображення вторинні християнські міфи, конкретніше, залишкові уявлення про дохристиянські поганські божества, що змішались із рисами нових, християнських сакральних персонажів⁴²³.

Нарешті, ще одним можливим джерелом конотацій людських імен і підставою їхньої подальшої апеллативізації може бути

⁴²¹ Сошко О.Г. Фразеологічна репрезентація внутрішніх рис людини: особливості семантики і внутрішньої форми (на матеріалі укр., нім. та англ. мов). – Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2014. – С. 31-32; Комарова Р.А. Немецкая антропонирика. – Саратов, 1979. – С. 32.

⁴²² Кондрат'єва Т.Н. Метаморфозы собственного имени. – Казань, 1983. – С. 21.

⁴²³ Успенский Б.А. Филологические разыскания в области славянских древностей. – М., 1980. – С. 139-140.

фонетичне значення імені, тобто звуковий символізм його фонетичної форми⁴²⁴.

Розгляд наведених вище епонімів дозволяє зробити висновок про доцільність ще одного параметра їхнього опису, а саме, параметра, який стосується їхньої експресивно-стилістичної конотації, яка у свою чергу корелює, хоч і не строго, із їхньою семантико-синтаксичною функцією: номінативні епоніми на загал тяжіють до стилістичної нейтральності, натомість ті з них, які є предикативними (або експліцитно, або імпліцитно – як вторинне найменування денотата, який уже має стилістично нейтральне позначення), мають виразне стилістичне забарвлення і експресивну образність. Крім того, творення перших базується на метонімії, а других – на метафорі⁴²⁵. Слід, однак, наголосити, що поряд із цими кореляціями існують і протилежні випадки. Так, можна навести приклади номінативних епонімів, які є образно забарвленими і стилістично експресивними, пор. уже згадані укр. *баунті* «буряковий самогон» чи рос. *ванька* «дешевий сезонний візник»), і ця їхня експресивна маркованість є зумовленою їхньою внутрішньою формою і соціальною конотованістю їхніх референтів. Крім того, ще раз наголосимо, що не всі епоніми, як нейтральні, так і стилістично конотовані, можна однозначно віднести до метонімії чи метафор. Метафорична природа епоніма може бути нечіткою і невизначеною через те, що його мотивацію проблематично встановити і зрозуміти⁴²⁶, і те саме може стосуватись, *mutatis mutandis*, метонімічної вмотивованості, що лежить у підґрунті, скажімо, наукових і технічних термінів або назв установ і закладів, які – з

⁴²⁴ Більше про конотативну семантику імен та її можливі джерела див.: *Отин Е.С.* Экспресивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточнославянских языках // *Отин Е.С.* Труды по языкознанию. – Донецк, 2005. – С. 122- 134.

⁴²⁵ Пор. *Отин Е.С.* – Цит праця. – С. 14, де автор протиставляє метафоричні конотативні імена словам термінологічного характеру, яким, на його думку, властива метонімічна мотивація.

⁴²⁶ Називаючи ці значення метафоричними (чи символічними) у вступі до свого словника, Отін, проте, не дає подальших коментарів щодо їхньої метафоричної природи й узагалі не вживає більше цього терміна.

метою ушанування й увічнення пам'яті певної значущої особи чи події та / чи для надання позначуваному престижності – позначають своїх референтів шляхом згадки саме такої особи чи події, хоча реальний зв'язок між ними може бути або ж дуже загальним і нечітко окресленим, або ж і взагалі довільним, пор. терміни на позначення одиниць виміру, таких, як укр. *ньютон* чи *ампер* і їхні іншомовні когнати, а також вулиці чи інституції, названі іменами видатних осіб без реальних підстав у їхній історії, але виключно з комеморативно-гонорифікативною метою (*бульвар Шевченка* чи *вулиця Франка* у Києві) або ж для підкреслення престижного статусу референта (*Національний академічний театр опери і балету України імені Тараса Шевченка*).

Що ж до номінативних епонімів, навіть стилістично нейтральних, то їхня поява може базуватись водночас і на метонімії, і на метафорі, пор. . Ukrainian *бойкот* (< англ. *boycott*, раніше також *Boycott* (від імені капітана Бойкотта (Boycott), ірландського землевласника, який став першою мішенню відповідної практики); «колективно відмовлятися підтримувати будь-які відношення, суспільні чи комерційні, публічні чи приватні (із сусідом) на підставі політичних чи інших розходжень як засіб покарання за певну позицію чи як засіб змусити відмовитися від неї. Слово виникло восени 1880 р. на окреслення дій, започаткованих Ірландською земельною лігою щодо тих, хто спричинив появу ворожих дій. Це слово через пресу миттєво набуло поширення у майже всіх мовах Європи» (OED). Отже, лише тоді, коли цей онім позначає у переносному вживанні дії ірландців проти Бойкотта, новостворений епонім був суто метонімічним, але невдовзі він змінив свій характер завдяки дії семантичного механізму узагальненої метафори, тобто унаслідок його застосування стосовно подібних дій у Британії й деінде.

У кожному разі адекватна модель опису епонімів та їхніх відношень із твірними щодо них одиницями має враховувати усі названі риси, а також і їхні можливі кореляції. Не менш важливою для такої моделі є засада темпоральної, спадальної та культурної локалізації конкретних різновидів епонімічного розвитку

значення, причому стосовно як автохтонних, так і запозичених утворень. Шляхом встановлення випадків мовних контактів, наслідком яких є запозичення епонімів, можна зробити важливі спостереження й узагальнення щодо відносин типу *Wörter und Sachen* в історії різних мов. Зокрема, дослідження епонімів у цьому плані здатне показати, як культурні інновації викликають до життя інновації мовні, знаходячи у них своє відображення. Це стосується як метонімічних номінативних, так і метафоричних предикативних епонімічних одиниць; встановлення зазначених співвідношень може показати не лише типові тенденції і виняткові випадки у набутті твірними онімами вторинної денотації, але також і те, які національні культури і які «мови культури» (тобто культурно-семіотичні системи – міфологія, релігія, література, мистецтво, наука, історія тощо) виступають як донорні домени, що постачають одиниці для творення епонімів. Таким чином, мовні запозичення віддзеркалюють культурні впливи і запозичення культурних моделей, і через це вивчення епонімів із цієї точки зору становить інтерес для дослідження не лише між мовами, а й між культурами.

Історія епонімів не завершується з моментом їхнього творення, їхня подальша еволюція включно з формуванням уже їхніх власних похідних може досліджуватись із застосуванням підходів і параметрів, про які йшлося вище. У разі багатозначних одиниць, подібних до тих, що походять від топонімів фр. *Cognac* чи *Champagne*, розвиток їхньої семантики теж може виявляти сполучення рис метафори й метонімії: зазначені топоніми було спершу переосмислено у якості назв алкогольних напоїв, що їх виготовляють у відповідних регіонах, а потім вони втратили свою ексклюзивну референцію і стали позначати подібні за характером трюнки, виготовлені будь-де. Спосіб, у який сполучаються метафора й метонімія в історії епоніма-інтернаціоналізма, може бути ще складнішим, як у випадку укр. *кагор* «сорт червоного десертного вина» (СУМ, 4, 68) < фр. *cahors* «сорт чорного винограду» < Cahors «місто Каор у Франції» (ЕСУМ 2, 337). Попри це походження, укр. *кагор* і його когнати на пострадянському просторі мають своїм референтом десертне кріплене вино, виготовлене з винограду

сортів, відмінних від щойно згаданої французької лози: російському імператорові Петру I, за певними свідченнями, так сподобався власне французький кагор, що він примусив Російську православну церкву вживати саме це вино для причастя, але оскільки вино, яке раніше застосовувалося для цього, було солодким, а не сухим, денотат рос. *кагор* став відрізнятися від однойменного французького вина не лише смаком, а й технологією і навіть лозою, і їхньою єдиною спільною рисою було те, що обидва належать до червоних вин⁴²⁷. Якщо в дійсності було саме так, то історія фр. *cahors*, перенесеного на терени Російської Імперії і в ареал російської мови, виявляє риси функційної метафори, а також і метонімії на основі просторової і часової суміжності.

Насамкінець видається необхідним підкреслити, що спроба представити проблематику, пов'язану з побутуванням явища епонімії в українській мові і підходами до його вивчення у працях українських лінгвістів, на тлі іншомовного, головню європейського мовно-культурного матеріалу й у контексті аналогічних досліджень мовознавців інших країн, – ця спроба, здійснена в обмеженій за обсягом публікації, у багатьох моментах і аспектах є неминуче побіжною, фрагментарною і надто загальною. Тим не менш, альтернативою цим недолікам може стати лише подальше різнобічне й різноспрямоване, але водночас здійснене у рамках єдиного теоретико-методологічного підходу дослідження епонімів української мови. Є підстави вважати, що зміст усього сказаного вище, зокрема наведені параметри опису явища епонімії, – усе це достатньо переконливо свідчить про те, що українська епонімія має досліджуватись не лише на широкому культурно-історичному тлі, але й у ширшому мовному і теоретико-лінгвістичному контексті, що передбачає послідовне залучення іншомовних відомостей, використання теоретичних і методологічних розробок і опрацювань зарубіжних лінгвістів і, нарешті, підхід до висвітлення явищ епонімії в загальних рамках дослідження вторинного використання ономастичних одиниць у слово- і фразеотворенні. При цьому творення епонімів має у свою чергу аналізуватись у зіставленні з іншими

⁴²⁷ Карор. – <https://ru.wikipedia.org/wiki/Карор>.

видами відонімного та відапелятивного словотвору, що покликане поглибити наше розуміння фундаментальної лексичної опозиції власних і загальних назв, а також сприяти подальшому удосконаленню методів дослідження ономастичної лексики і фразеології.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Dauzat – *Dauzat A.* Dictionnaire etymologique de la langue française. – Paris, 1938. – 824 p.

EB – Encyclopedia Britannica 2007 Ultimate Reference Suite Version 2007.00.00. – Chicago, 2007.

LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English, Writing Assistant Edition CD ROM. – Harlow, 2005.

Liddell – A Greek-English Lexicon compiled by H.G.Liddell and Robert Scott : rev.and aug. throughout by Sir H.S.Jones: with a revised supplement. – Oxford, 1996. – 2438 p.

NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich.– Warszawa, 1969-1978. – Т. 1-4.

OED – Oxford English dictionary on CD-ROM (v. 4.0). – Oxford, 2009.

USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego: wersja 1.0 . – Warszawa, 2004.

Беловинский – *Беловинский Л.В.* Иллюстрированный энциклопедический историко-бытовой словарь русского народа XVIII – начала XX в. – Москва, 2007. – 784 с.

Грінченко – *Грінченко Б. Д.* Словарь української мови.– К., 1907-1909 (перевид. фотоспособом – К., 1958). – Т. 1-4.

Дворецкий – *Дворецкий И.Х.* Древнегреческо-русский словарь. – М., 1958. – Т. 1-2.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. / Гол. ред О. С. Мельничук. – К., 1982-2012. – Т. 1-6.

Елистратов – *Елистратов В.С.* Язык старой Москвы. Лингвоэнциклопедический словарь. – М., 2004. – 797 с.

ІЛІСУ – Інтегрована лексикографічна система “Словники України” 3.1. – Київ, 2007.

Лучик – *Лучик В.В.* Етимологічний словник топонімів України. 3700 географічних назв. – К., 2014. – 378 с.

Номис: Українські приказки, прислів'я і таке інше : Уклав М.Номис. – К., 1993. – 768 с.

Отин – *Отин Е.С.* Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 411 с.

СІС – Словник іншомовних слів. / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1974. – 776 с.

СУМ – Словник української мови в 11-ти тт. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

СУМ ДТ – Словник української мови в 11-ти тт. Додатковий том. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – Кн. 1-2.

Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – Москва: Прогресс., 1964- 1973. – Т. 1-4.